

כנועם שיח (על שו"ת שיח נחום)

מאת הרב נחום אליעזר רבינוביץ ראש ישיבת "ברכת משה" הוצאת מעליות, מעלה אדומים תשס"ח

תפקידו של מורה הוראה הוא לברר וללבן את הדין ולפסוק על פי סברא ישרה שנראית לו
אמת. מובן מזליו שאם אדם אינו מסוגל להכריע, כי אז אל יהי מורה הוראה, אלא ישאל
גדולים ממנו. (שיח נחום עמ' 293)

כך במילים חדות וברורות, כדרכו בקודש, מסכם מו"ר הרה"ג נחום אליעזר רבינוביץ שליט"א,
מגדולי מורי ההוראה בדורנו, את מקצוע פסיקת ההלכה בספרו החדש שו"ת שיח נחום. לפסוק!
להכריע! לא לגבב דעות על דעות וחומרות על חומרות, לא לעשות את התורה כשתי תורות ח"ו,
תורה של ספרדים ותורה של אשכנזים, אלא תורה אחת והלכה אחת.

הדעה הרווחת בציבור שכאילו יוצאי עדות המזרח לעולם הולכים אחרי הבית יוסף
והאשכנזים אחרי הרמ"א, אינה אלא אגדה. (שם)

אכן, כל המעיין בספרו החדש של מו"ר הרב רבינוביץ, מגלה על כל צעד ושעל את הבירור
והליבון, את "הסברא הישרה", וחשוב מכול, את הפסיקה האחת לכולם. עוד יש לציין, שאת כל
התשובות שבספרו של מו"ר מאפיין העיון במקורות הראשוניים, בעיקר תלמוד וראשונים, כאשר
בולט עד מאוד מקומו של הרמב"ם כעמוד ההוראה, ומקומו של בעל ערוך השולחן כפוסק
אחרון.

לכבוד חגיגות שלושים שנה לישיבת "ברכת משה" במעלה אדומים, ולכבוד הגיע מו"ר ראש
הישיבה לגבורות, יצא לאור עולם ספר שו"ת שיח נחום. בספר נקבצו תשובות ופסקי הלכה
שכתב מו"ר לאורך עשרות שנים לשואלים בארץ ובחו"ל, לרבנים, לתלמידים ולאנשים מן
היישוב. בספר מצויות קי"ז תשובות בארבעת חלקי השולחן ערוך. בחלק אורח חיים מצויות, בין
היתר, תשובות בעניין הנחת תפילין על כתובת קעקע מכווערת; בעניין קריאת ההפטרה ע"י עיוור
הקורא מכתב ברי"ל; בעניין נסיעת עובדים סוציאליים בשבת; בעניין עוברות ומיניקות בתענית;
בעניין ריקוד נשים עם ספר תורה; ועוד. בחלק יורה דעה – עשיית קסמים לפני תלמידים או
לשעשוע; יועצות הלכה; הוצאת קוצב לב מהמת; שמירה על סודיות בטיפול פסיכולוגי; ועוד.
בחלק אבן העזר – שימוש באמצעים למניעת הריון; פונדקאות; עקרונות הפרדת נשים וגברים
בחברה ובאירועים; ועוד. בחלק חושן משפט – ניצול זמן פנוי ושיחות טלפון פרטיות בזמן
העבודה; דילול עוברים והפלת עובר שאינו עתיד לחיות; גילוי מידע רפואי לצורך מניעת נזק;
ועוד.

חלקן הגדול של התשובות כבר פורסם בעבר, אך קיבוצן של כל התשובות למקום אחד מבליט
את השיטתיות של מו"ר, את עקרונות פסיקת ההלכה שהוא מציג, את דרכו ואת אורחותיו.
בדברינו הבאים נעמוד על מקצת הדברים, ואידך זיל גמור.

א. שאלות חדשות

כוחו של פוסק ניכר בהתייחסו לשאלות חדשות שטרם נידונו. שאלות שכבר דשו בהם רבים
אינן מהוות אבן בוחן, כיוון שאין זו מן המלאכות הקשות להלך אחר הקוצרים וללקט זעיר שם

זעיר שם. עומק העיון, יכולת ההבחנה, היקף המבט ורוחב הדעת ניכרים היטב בשאלות שטרם נידונו, ובאלו ייבחן הפוסק אם העמיק חקור בנושא מכל צדדיו או לא. בספר שלפנינו מצויים דיונים בשאלות חדשות. נסתפק באזכורן של השאלות אודות מפקי דלת מגנטיים לעניין איסור שבת, ואודות טבעת נובה-רינג (Nuvaring) כאמצעי למניעת הריון. קצת יותר באריכות נציג שתיים מהשאלות שבשעתן היו שאלות חדשות, ואמנם כיום כבר דשו בהן רבים, אך הדיון הראשון שנערך נעשה על ידי מו"ר הרב רבינוביץ.

1. מיקרוגל

תשובתו של מו"ר בעניין הכשרת מיקרוגל לפסח נכתבה כבר בשנת תשכ"א ופורסמה בביטאון "הדרום", והיא הקדימה בעשרות שנים פרסומים אחרים בעניין. השאלה נשאלה על ידי אדם שרצה לקנות "תנור חדש הנקרא מיקרוגל" (עמ' 151). מו"ר כתב את דעתו ושלחה למורו ורבו הגר"א הענקין זצ"ל על מנת שיחווה את דעתו:

מכיון שהתנורים האלה הולכים ומתרבים, ולפי הנראה בעוד כמה שנים יהיו שכיחים ביותר, אמרתי להביא את השאלה הזאת לפני רום מעכ"ת, להורות לבני ישראל את הדרך ילכו בה. לשם כך בדקתי את מעשה התנור ואופן פעולתו, עד היכן שידי הקצרה מגעת. לאחר מכן מו"ר מפרט את אופן פעולתו של המיקרוגל, ולאחר מכן דן בדין "ריחא מילתא" באיסור חמץ, ובדרך הילוכו מתרץ קושיית רעק"א אחת ומקשה על אחרת, ומסיק: שאין שום חשש בתנור כזה, אלא שצריך לשפשו ולנקותו היטב, ואולי משום חומרת הפסח טוב לנקותו היטב במים חמימים וסבון הנותן טעם לפגם.

תשובתו של הגר"א הענקין להצעת תלמידו היא:

עיינתי מעט במכתבו החשוב מאד, מצד השאלה החדשה שבו, שלא שמעתי כעין זה עד כה... ועל כל פנים נראה שהוראת כ"ג נכונה... (עמ' 155)

אגב אורחא יש לציין ככלל את הערכתו הרבה של הגר"א הענקין לעיונו ולשיקול דעתו של תלמידו. נציין עוד דוגמה אחת: בשאלה סבוכה של אשה המרגישה הרגשה מסוימת ככל הנראה מתוך עצבנות, ולא תוכל להיטהר לבעלה כלל, הציע מו"ר פתרון, ושאל לחוות דעתו של רבו, אשר כתב לו:

מכתב כ"ג בשאלה נכבדה נקרא לפניו, והנה כ"ג הביא מקורות רבים, וכמעט לא הניח לי מה לדון בזה... (עמ' 197)

עוד יש לציין שבמפתח העניינים בסוף הספר צוינו במיוחד תשובותיו של הגר"א הענקין זצ"ל, שעמו התייעץ מו"ר רבות במיוחד בתחילת דרכו ברבנות (עמ' 410).

2. שער פאה נוכרית הבא מהודו

לפני כמה עשרות שנים עלה הרעיון להשתמש לצורך עשיית פאות נוכריות בשער שנוהגים עובדי עבודה זרה בהודו לגלח ביום אידם. בשנת תשס"ד היתה סערה גדולה בעניין זה, והתקבל בין גדולי הדור לאסור משום תקרובת עבודה זרה. אמנם כבר בשנת תשכ"ח פרסם מו"ר דיון ארוך בעניין זה (עמ' 172-179). מעניין לציין את הזהירות הרבה שבה סיים מו"ר את תשובתו:

מפני שהדבר נוגע לרבים ובפרט להרבה בנות ישראל הכשרות לא מלאני לבי לומר בזה הלכה, בפרט אשר לא ראיתי ולא שמעתי מי שיתעורר על זה, ושמא ראו חכמים איזה צד להקל. אולם מאידך אין להחריש במקום אפרושי מאיסורא, על כן אמרתי להציע את השאלה לפני מורי הדור אשר על פיהם ישק כל העם.

ב. שלא להוציא לעז

ככלל, הזהירות מלהחמיר על גבם של אחרים, היא אחת מעקרונות היסוד בפסיקותיו של מ"ר הרב רבינוביץ. "אחרים" אלו עשויים להיות אנשים החיים בינינו כיום, אך אנו נדגים מקרים שבהם "אחרים" הם אבותינו ואבות אבותינו, כאשר תוצאותיה של חומרה שנחמיר היום משמעה למעשה הוא הוצאת לעז על דורות הראשונים. נציג שתי דוגמאות:

1. פאה נוכרית

באשר לכשרותה של הפאה ככיסוי ראש לאשה דעתו של מ"ר ברורה:

אשר לעיקר הדין, אין ספק לפענ"ד, שפאה עונה על דרישת ההלכה לכיסוי ראש של אשה נשואה. אין לחשוך ח"ו שסבתותינו בפולין וליטא משך מאות שנים לא יצאו ידי חובתן בקיום דין זה בלבשן פאות. (עמ' 361)

חומרה גורפת בנושא זה מוציאה לעז על הראשונים. אמנם לשאלה זו, כמו גם שאלות אחרות הנידונות בספר (כיסוי ראש לאשה, כיסוי הזרוע לאשה, לבישת מכנסי חצאית ועוד), יש בכלל ההיבטים שיש לדון בהם גם היבט חברתי. בעניין זה כותב מ"ר דברים עקרוניים (עמ' 362):

ההיבט החברתי הוא מסובך יותר. אמנם אנו חיים היום בקיבוץ גלויות, וכמעט שאין לך מקום או קהילה מסוימים שיש בהם מנהגים מקובלים על הכל, אבל בכל זאת אין אדם חי לגמרי בבדידות, וכל אחד, ובוודאי כל זוג, יש לו קבוצה או תת-קבוצה שבה מתמקדת פעילותו החברתית. ברור שיש לכבד את הנורמות של קבוצה זו, ויש לאדם להיזהר שלא להתבלט כמורד ח"ו על חברתו וסביבתו, כל שאין הדבר פוגע בהלכה, וכבר אמרו חכמים שאל יהיה אדם "יושב בין העומדים ולא עומד בין היושבים" (דרך ארץ רבה פרק ז). מאידך, ישנם כאלה הרוצים ליצור קהילה ממושמעת אשר תתאפיין בסימנים מובהקים של זהות קבוצתית נפרדת, כמו השטריימל הייחודי של חצרות החסידים.

2. מנהגים שהם לזכר החורבן

מנהגים לזכר החורבן שהוזכרו בש"ס ובפוסקים כדוגמת השארת אמה על אמה בבית והנחת אפר מקלה על ראש החתן, לא רואה מ"ר צורך לחדשם לאחר שכבר "נתבטלו מצד עצמם והוחזקו אצל ההמון להיתר גמור" (לשון המהר"ץ חיות), וטעמו ונימוקו עמו:

הואיל והרבה דורות לא נהגו בהנחת אמה על אמה, הרי שיש להניח כפי המנהג, שלא להוציא לעז על דורות ראשונים, וכן להחזיק במנהג של שבירת הכוס תחת החופה.

(עמ' 122)

ג. חומרות יתירות

כתבנו לעיל על כוח הפסיקה המתגלה בדיון בשאלות חדשות. אמנם, גם העיסוק בשאלות שכבר דנו בהם רבים מצריך שיקול דעת וכוח פסיקה, ולעתים אף אומץ לב. במיוחד אמורים הדברים לגבי שאלות העוסקות בנושאים שבהם השתרשו, בצדק או שלא בצדק, דעות שהן מקובלות כיום, וכוחו של הפוסק ניכר ביכולתו לעמוד כנגד זרם, שלא לומר סחף, החומרות הנערמות אחת על גבי רעותה, כאשר נדמה שיסוד הדין כבר מזמן נשכח, לכל הפחות מן הציבור הרחב. עמידתו האיתנה של מ"ר הרב רבינוביץ בתחום זה ידועה זה מכבר לרבים, ובמסגרת זו נציג שתי דוגמאות ושתייהן מתחום כשרות המאכלים, שהוא נושא שיש לו רקע עשיר, ולא תמיד

מחמיא, בתחום החומרות (ויש לו גם קשר ישיר לנושא הוצאת לעז על דורות ראשונים שכתבו אודותיו לעיל).

1. אכילת ירקות שהם ספק נגועים

נדמה שבשנים האחרונות משהו טוב אירע בעולמם של החרקים. חרקים שלא היו ידועים לאבותינו ואבות אבותינו, לפתע קיבלו נפח פי כמה מגודלם האמיתי. ירקות ופירות שאף הצעירים שבינינו זוכרים את טעמם הפכו למוקצה מחמת איסור תולעים, ולמזון המיועד למעשה לתולעים. כל עקרת בית ממוצעת כבר יודעת אילו ירקות אי אפשר בכלל לנקות בשום אופן, כך שטעמם יוותר כזיכרון מתוק ורחוק.

יש הטוענים כי לפני מספר מועט מאוד של שנים לא היה ידוע על כל מיני חרקים זעירים, ועל כן לא היתה מודעות להיזהר מהם, מה שאין כן בימינו אנו, שהדברים ברורים וידועים, אל לנו לאכול אלא ירקות המוחזקים ללא תולעים ושאר מזיקים. (עמ' 143) תשובתו של מו"ר בעניין זה, כמו גם בעניינים אחרים, מחזירה את הדברים למקומם ולגודלם האמיתיים:

חרקים שהם כה קטנים שאינם ניכרים לעין כבעלי חיים, ואפילו נראים אלא רק כמו נקודות אבק דק בלא חיות, אינם אסורים... לפיכך אם שורים את הירק כמה דקות במי מלח אחרי שמפריזים את העלים, ורואים שאין פורשים מהם שום תולעים, ואף בודקים את העלים במה שאדם רואה בעין בלתי מזוינת, אזי זה מספיק. (עמ' 143-144) מה?! זה הכול?! נכון שאנחנו זוכרים היטב את אמא וסבתא עושות בדיוק כך, אבל זה היה בימים אחרים, בימים שלפני מהפכת התולעים! הוא אשר אמרנו, מו"ר מחזיר את הדברים לגודל האמיתי שלהם. חשיבותם של הדברים היא עצומה. דברים כה חדים וברורים הנכתבים על ידי פוסק בשיעור קומה כמו מו"ר שמא יהיה בהם כדי לעשות חסד עם הירקות והפירות ה"אסורים" לכל הפחות. כתבנו "שמא" כיוון שכבר הרב פיינשטיין (אגרות משה יו"ד ח"ד סי' ב) נטה להקל בזה, ולא הועיל. בדבריו מסתמך מו"ר הרב רבינוביץ על דבריו המאלפים של בעל ערוך השלחן (יו"ד פד, לו), ונסתפק כאן בציטוט דבריו (או"ח לב, עז) בעניינים כגון זה: "אותם המחפשים חומרות יתירות אין דעת חכמים נוחה מהם".

2. חלב נוכרי

גם נושא זה תפס תאוצה בזמן האחרון, והכתובות החדשות על המוצרים המזהירות מפני חלב נוכרי ומפני אבקת חלב נוכרי יעידו על כך. גם בנושא זה הקל הרב פיינשטיין (אגרות משה יו"ד ח"א סי' מז-מט), וגם בנושא זה נדמה שכל האריכות שהאריך לבסס את ההיתר לא הועילה הרבה (בעיקר בארץ הקודש). שמא דבריו הנחרצים של מו"ר יועילו משהו:

ממה נפשך הדבר מותר, בוודאי לסוברים שהחשש הוא מציאותי וכיום אין לחשוש לחלב בהמה טמאה. ובפרט בזמננו שייצור החלב נעשה מתועש, ולרפתנים המספקים חלב יש עדרים גדולים של בהמות שמגדלים אותן במיוחד לייצור חלב, וישנן בזיקות תכופות על טהרת החלב ונקיותו, וחלב בהמה טמאה אינו מצוי כלל. (עמ' 170)

ככלל, השמירה על מסורת הפסיקה הנהוגה מדור דור והבריחה מן החומרות החדשות הצצות לפרקים, הן גם כן עקרונות יסוד בפסיקותיו של מו"ר הרב רבינוביץ. דברים חריפים שכתב מו"ר, אמנם בעניין אחר, נדמה שאפשר לראות בהם גם אמירה כללית. הדברים מתייחסים למחלוקת

שפרצה בעיר טורונטו בשנת תשמ"ו על רקע רצונם של אנשים שם לנעול את שערי המקווה בפני קונסרבטיבים ורפורמים. ראשית, מו"ר תמה על כך שפנו אליו לאחר שכבר הורה זקן ה"ה מו"ר שר התורה מרן הגר"פ הירשפרונג (שליט"א) [זצ"ל], רבה הראשי של מונטריאל וגדול המדינה ורבן של כל בני הגולה כולה. ותמיהני איך יעזו לעורר עוד ריב ומדנים אחרי שהוא פסק שאין לסגור את המקווה בפני שום אדם, ומי יבוא אחר המלך אשר כבר עשהו – מאן מלכי רבנן. (עמ' 210)

אולם בהמשך "מפני הכבוד" הוא מחווה דעתו להיתר, וכותב בין היתר את הדברים החריפים הבאים (עמ' 211):

והנה עכשיו, אני שומע מכם, קם דור חדש, מתחכמים ומתחסדים אשר מנהגם של חז"ל אינו כשר בעיניהם, ולהם עצה ותחבולה אשר לא שערום אבותינו לנעול את שערי המקוואות בפני כל מי שלא מצא חן בעיניהם. אמנם, יתכן שיש אי אלה טענות בפיהם, אבל ברור שאין ח"ו לבטל מנהג הדורות המוכח מן הגמרא. וכל המשנה ידו על התחטונה. ואם לפי דעתם תקלה יש בדבר, הלא חז"ל ראו את הדברים באור בהיר, והם העדיפו להרבות טהרה, וכך גם עלינו ללכת בדרך הכבושה של רבותינו מדור דור.

ד. השתנות המציאות

אמנם, גם "שמירה על מסורת הפסיקה" אסור לה שתהפוך לקיפאון הלכתי שאינו במקומו. כבר ראינו לעיל, שבנושא חלב נוכרי חלו תמורות במציאות כבר בימים עברו, שהעמידו את ההלכה בהתאם למציאות המשתנה. גם בזה ייודע כוחו של הפוסק, ביכולת לעמוד על המציאות המשתנה ולהכריע בהתאם. והדברים מחייבים ידע רב, אחריות וגם אומץ לב.

1. כיבוס ורחיצה בימי בין המצרים

כתב השולחן ערוך (או"ח תקנא, טז):

יש נוהגים שלא לרחוץ מראש חדש, ויש שאין נמנעין אלא בשבת זו.

אכן, מנהגים אלו נהגו בימים שבהם תנאי ההיגיינה היו שונים מן המקובל כיום:

בימים עברו רחיצת כל הגוף, וביותר בחמין, לא היתה דבר מצוי והיתה לתענוג. אבל כיום שבכל בית יש מקלחת וארחות החיים הם להתקלח בכל יום... ומי שאינו מקפיד על נקיות כזאת ריחו נודף ומתבזה בעיני הבריות, הרי שסתם רחיצה בין בחמים ובין בקרים היא לנקיות, הסרת זוהמה ובריאות... לפיכך, כל שהדבר נעשה לשם נקיות ולא לשם תענוג, אין לחלק בין מים חמים למים קרים...

(עמ' 108)

תנאי ההיגיינה כיום משפיעים, לדעת מו"ר הרב רבינוביץ, גם על איסור כיבוס לאבל, וכל שכן על אבלות ישנה:

האיסור היום ללבוש בגדים מכובסים אינו אלא על בגדים חיצוניים וחשובים, אבל בוודאי לא על מה שאנו קוראים "לבנים", ואף לא על חולצה ומכנסיים. (עמ' 109)

2. גילוח הפנים בימי חול המועד, ספירת העומר ובין המצרים

גם בנושא הגילוח חלו תמורות במאות השנים האחרונות:

המנהג לגלח את הפנים למשעי בדרך היתר שלא בתער הוא יחסית חדש, ונתפשט רק במאתיים או בשלוש מאות השנים האחרונות. משום כך היה חידוש גדול להתגלח בחול המועד, ולפיכך היו רבים וגדולים שהתנגדו לכך כי ראו בזה כמין פריצת גדר, בפרט שאז

לא היו מכוונות כשרות, והיה חשש גדול שמא יבואו להתגלח בתער. מסיבות אלה וכיו"ב התלקחה מחלוקת גדולה, ובעיקר בקהילות גרמניה הפך המנהג לא להתגלח בחול המועד אבן בוחן להפריד בין האורתודוקסים לבין הרפורמים, גם אחרי שנפוצו מכוונות גילוח כשרות. אבל במדינות אחרות, כגון בליטא לפני השואה היו שנהגו דווקא משום כבוד המועד להתגלח במכונה. והרי כל האיסור שגזרו על גילוח בחול המועד היה "כדי שלא יכנסו לרגל כשהן מנוולין" (מועד קטן יד, א), והרגיל בגילוח הפנים אם אינו מגלח את פניו יומיים או שלשה הרי זה ניוול, ולא עוד אלא שמצטער בכך מפני רגישות העור, והרי אפילו אבל לאחר שבעה לא חייבוהו להצטער וכל שכן במועד. (עמ' 98)

לפיכך מכריע מ"ר (עמ' 99):

הרגיל להתגלח בכל יום או יומיים במשך כל השנה, מותר לו להתגלח בחול המועד ובפרט אם הדבר מצערו ויש לו ניוול בכך.

הדברים אמורים לגבי חול המועד שהאיסור בו הוא ברור. אכן, לגבי ימי בין המצרים שאי-הגילוח בהם אינו אלא מנהג, וכל שכן לגבי ימי ספירת העומר שהמנהג לא לגלח בהם "לא הוזכר כמעט אצל הראשונים והרמב"ם לא הביאו", הדברים פשוטים עוד יותר:

בספירת העומר ובבין המצרים (עד שבוע שחל בו תשעה באב) שאינו אלא מנהג שלא הכל נוהגים כך, יש מקום להקל ובפרט לכבוד שבת. (עמ' 99)

אמנם, כפי שכבר ציינו לעיל, מ"ר הרב רבינוביץ חושש מאוד להוצאת לעז על אחרים, וער להיבטים החברתיים, ולכן הוא מוסיף בהתאם לדרכו את הדברים החשובים הבאים (עמ' 99):

בטח כבר אמרתי לך בעל פה, שבכל מנהג כזה צריך אדם להתחשב במשפחתו ובחבריו, שלא יהיה "יושב בין העומדים ולא עומד בין היושבים" (דרך ארץ רבה פרק ז), כי זה נראה כיוהרא ומביא לריב וללזות שפתים. בגלל המטען הרגשי שבעניין אני מורה לכל שואל לעשות כמו שעושה אביו כדי שלא לבזות את אביו רח"ל. ואפילו אם אביו מוחל, כל הרואה את הבן הולך עם אביו והאחד מגולח למשעי והאחד פניו משחירות בזיפים, יש בכך משום בזיון לאב, שאלה יאמרו: ראה בן זה הוא "מנה בן פרס", ואחרים יאמרו עליו: "פרס בן מנה", וכדי בזיון וקצף. וגדול כבוד אביו.

ולכן על פי עיקרון זה מכריע מ"ר:

מן הראוי שמשום כבוד אב הבן ינהג כמנהג אביו.

ה. על הספר

רבים מן הפסקים המופיעים בספר "שיח נחום" מוכרים וידועים לתלמידי מ"ר הרב רבינוביץ וליודעיו, אבל גם בעבורם חשיבות רבה נודעת לדברים המנוסחים והמנומקים בכתב. כל שכן שהדברים אמורים ביחס לאחרים הנבוכים בדרך ילכו בה ובמעשה אשר יעשו, שלהם עשוי הספר להוות מקור מים חיים לפסקים ולעקרונות יסוד של אחד מגדולי הפוסקים כיום, בארבעת חלקי הש"ע.

בהקשר זה ראוי לציין את עמלו של עורך הספר, ידידי הרב אליעזר רייף, שעמל וטרח ללא לאות לקבץ וללבן את תשובותיו של מ"ר, על מנת שיונחו בכלי מפואר ויעלו על שלחן מלכים. "ישוטטו רבים ותרבה הדעת".